

як першу умову досягнення мети ставив зміну уряду»¹¹. Н.Полонська-Василенко свідчить, що граф Форґач, австро-угорський посол в Українській Народній Республіці, висловив навіть побажання вводу генерал-губернаторства, «але цю радикальну реформу австрійський уряд визнав за несвоєчасну»¹². В той же час Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини надіслало йому телеграму, в якій йшлося про неминучу голодну катастрофу в Австрії, як негайно не надійде болай 50 тисяч вагонів із збіжжям з України¹³. Настрої в Oberkommando були не менш радикальні. Генерал Гренер (начальник штабу німецьких військ) в середині квітня «вимагав скликання сьогоденнього уряду одразу після підписання торговельної угоди»¹⁴. Німецький посол в Україні барон фон Мумм у донесенні 24 квітня інформував Берлін, що «співпраця з теперешнім урядом, враховуючи його тенденції, є неможливою»¹⁵. Як бачимо, автори будують свої висновки переважно на архівних джерелах і, насамперед, на матеріалах офіційного листування урядів Центральної держав з їх українськими військовими контингентами. І.Нагаєвський, досліджуючи еволюцію конфлікту між Центральною Радою і іноземним військовим командуванням, звертає увагу на поважний чинник, який, безумовно, мав велике значення для визначення австро-угорського політичного курсу на Україні. Мова йде про вимоги польських землевласницьких кіл щодо їх колишніх володінь на території України: «Польські поміщики засипали австрійських урядовців своїми просьбами про дозвіл вертатися в свої, вже націоналізовані маєтки в Україні. Найбільше турбував Відень посол з Варшави Уґрон». І.Нагаєвський додає, що «поміщики мали великий вплив на війська»¹⁶. Не підлягає сумніву, що на заваді вирішення цих внутрішньополітичних ускладнень стояв поперед за все український уряд, який до того ж, проводив ліво-радикальну аграрну політику. Це не могло не ускладнювати відносини з ним і не побишувати реальну небезпеку відкритої окупації.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки:

- повоєнні дослідники характеризують ситуацію в країні в зазначений період як анархічну і, з соціально-економічної та політичної точки зору, критичну;

- констатується, що Центральна Рада, з одного боку, була не в змозі опанувати ситуацією в країні, а з іншого — поглиблювала загальний розлад своїм радикальним і утопічним внутрішньополітичним курсом;

- нездатність уряду керувати спричинила зрушення його соціальної бази а згодом виникнення широкої опозиції в суспільстві і правих політичних колах; крім того, Рада повністю втратила симпатії австро-німецького командування;

- на відміну від протетманської міжвоєнної історіографії, висновок про наявність широкого соціального підґрунтя перевороту не робиться і визнається наявність хліборобського руху, але його не трактовано як чинник суттєвої ваги в процесі зміни влади;

- автори тяжіють до висновку, що гарантом і однією з рушійних сил перевороту як такого було союзне командування.

¹ Крип'якевич І. Велика історія України. — Львів-Вінніпег, 1948. — С.786.

² О.Т. Визвольна війна українського народу. — Лондон, 1930. — С.30.

³ Див., наприклад: Ніковський А. Як повстала Скоропадщина на Україні. — К.: Дніпрознак, 1919; Доленга С. Скоропадщина. — Варшава, 1934; Шпаков М. Заєзда УНР. — Прага, 1928; Куцелі З. Рік 1918 на Україні. — Зальцвельд, 1928; Винниченко В. Українська державність. — Відень-Київ, 1920; Андрусівський В. До характеристики українських правих партій. — Берлін, 1921; Андрусівський В. Компромісія одної ідеї. У риничко захоплення влади в Україні генералом П.Скоропадським. (перевидук статті 1938р.). — Народна воля. — №24,25. — 1958.

⁴ Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. — Нью-Йорк-Ужгород, 1930. — Т.2. — С.7-10.

⁵ Там само. — С.7.

⁶ Там само. — С.10.

⁷ Там само. — С.10-12.

⁸ Христюк П. Замітки та матеріали... — С.9.

⁹ Мазепа І. Україна в огні та бурі революції... — С.53.

¹⁰ Там само. — С.55.

¹¹ Там само. — С.54.

¹² Феденко П. Влада Павла Скоропадського.-Лондон-Мюнхен, 1968. — С.4-6.

¹³ Полонська-Василенко Н. Історія України. — К., 1992. — Т.2. — С.487.

¹⁴ Мірчук П. Українсько-московська війна. — Лондон, 1960. — С.6.

¹⁵ Нагаєвський І. Історія Української Держави ХХ століття. — К., 1993. — С.120.

¹⁶ Там само. — С.120.

¹⁷ Там само. — С.121.

¹⁸ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. — Торонто, 1970. — С.354.

¹⁹ Полонська-Василенко Н. Вказ. праця. — С.120. Млиновецький Р. Вказ. праця. — С.355.

²⁰ Hunczak T. The Ukraine under Hetman Pavlo Skoropadsky // The Ukraine 1917-1921. A Study of Revolution. — Mass. Harvard Univ. Press, 1977. — С.63.

²¹ Полонська-Василенко Н. Вказ. праця. — С.489.

²² Нагаєвський І. Вказ. праця. — С.122.

²³ Hunczak T. Вказ. праця. — С.64.

²⁴ Там само. — С.63.

²⁵ Нагаєвський І. Вказ. праця. — С.120.

Наталія Ковальова

Ставлення української адміністрації до гетьманського перевороту (на матеріалах Подільської та Чернігівської губерній)

Досвід минулого і, зокрема, українських визвольних змагань 1917-1921 рр., переконливо свідчить про недопустимість недооцінювання ролі людського фактора в державотворчих процесах. Тому при дослідженні проблем встановлення української державності в формі Гетьманату П.Скоропадського, варто зупинитися, на нашу думку, на з'ясуванні такого важливого, але маловивченого аспекту, як ставлення місцевої адміністрації до перевороту 29 квітня 1918 р.

Виконавчі органи повітових і губернських земських самоврядувань, Інститут повітових і губернських комісарів Центральної Ради, земельних комітетів, які входили до системи української місцевої адміністрації, в більшості своїй, і зокрема на Поділлі та Чернігівщині, неприхильно поставилися до зміни влади. Національно-свідомий демократичний елемент висловив свій протест проти проголошених Грамотою гетьмана та «Законами про тимчасовий державний устрій України» основних орієнтирів нової внутрішньої політики (відміни законодавства УНР, відновлення при-

варті власності на землю і скасування земельних комітетів, зміни виборчої системи, визнання вільної торгівлі та заборони політичної боротьби) протиурядовою агітацією, скликанням селянських з'їздів, складанням доповідних записок до вищих органів влади.

Ініціатором розгортання опозиційного руху виступила Всеукраїнська Селянська Спілка, яка з метою вивчення народних настроїв стосовно державної політики (земельного питання, організації місцевої влади та обговорення політичного становища) постановила скликати на 10 травня 2-й Всеукраїнський селянський з'їзд⁷. Заборона з'їзду урядом Української Держави викликала невдоволення як серед проукраїнськи настроєної місцевої адміністрації, так і серед селянства.

На Поділлі телеграму голови Центрального Комітету Селянської Спілки А. Степаненка про скликання в Києві селянського з'їзду (на ім'я повітових комісарів, селянських спілок та українських організацій) отримали 30 квітня⁸. Згідно з нею, Подільський губернський комісар Дудич 3 травня поінформував про останні події всіх повітових комісарів та комендантів губернній і Подільській губернській раді (в Вінниці). Відзначивши скасування гетьманським урядом всіх здобутків революції (в першу чергу земельного закону), губернський комісар закликав місцеве керівництво провести при підтримці українських організацій 7 травня повітові селянські і робітничі з'їзди для висування делегатів на 2-й Всеукраїнський селянський з'їзд та обговорення політичного становища (з правом надсилання протестів до відповідних властей)⁹.

Проте австро-угорське командування, якому підпорядковувалася губернія, заборонило проведення з'їздів, зборів і взагалі агітації проти уряду Української Держави, про що й повідомило 6 травня Вінницького повітового комісара (з погрозою винних передавати австрійським військово-польовим судам)¹⁰.

Селянство, розбурхане телеграмою Дудича, не відреагувало на розпорядження австро-угорської влади та аналогічне прохання губернського комісара від 6 травня. 7 травня відбулися селянські з'їзди в Ушицьким, Ямпільським, Ольгопольським повітах, 15-16 травня — в Літинському повіті (в Уланові, Терешполі)¹¹. Спільними для всіх з'їздів гаслами стали: невизнання Гетьмана і уряду Української Держави, заклики до збройного повстання (для повернення влади Центральній Раді) та знищення всіх землевласників.

Учасники Ямпільського з'їзду розграбували державний склад зброї¹². Через деякий час унаслідок агітації голови земської управи Охоти в с. Качківці цього повіту зібрався загін повстанців для організації опору австрійським військам¹³. Безпосередні зачинщики Ямпільського з'їзду (керівництво повіту та земські діячі) були притягнені до карної відповідальності. Кримінальне переслідування було порушено проти головного організатора всіх з'їздів — губернського комісара Дудича, Ушицького повітового комісара Драгомирецького та керівництва інших повітів¹⁴. Таким чином, звільнення з посад українських громадських діячів і їх арешти німецькою та австрійською військовими владами за неприхильне ставлення до нового режиму набули в травні 1918 р. масового характеру.

Протиурядову агітацію серед населення проводили і діячі скасованих земельних комітетів. Відразу ж після отримання відомостей про державний переворот, відбулися численні селянські сходи (інколи до 500 чоловік) в Носовських Степових Хуторах Ніжинського повіту на Чернігівщині. Організатори зібрань — голови земельного та сільського виконавчого комітетів (Якіс Волошук та Федот Олбінський) — публічно закликали населення до невизнання влади гетьмана П. Скоропадського, неплатежу податків та вигнання німецьких військ з України¹⁵. Багатоголосне селянське зібрання під аналогічними гаслами відбулося 6 травня в с. Безуповка Ніжинського повіту¹⁶. Заклики організаторів селянських з'їздів та зібрань щодо вчинення насильств над землевласниками, прихильниками гетьманського режиму, в деяких місцях відігравали в житті (зокрема був вбитий учасник з'їзду земельних власників з с. Велика Загорівка Борзнянського повіту на Чернігівщині)¹⁷.

Більш демократичним способом висловлення органами місцевої адміністрації невдоволення політикою нового режиму було надсилання протестів до вищих органів влади. Союзом громадських установ Конотопського повіту Чернігівської губернії (земської управи й комісаріату, земельного комітету і міської управи, соціалістичних партій та робітничих професійних організацій) було ухвалено 3 травня 1918 р. доповідну записку до місцевої німецької влади з докладним обґрунтуванням недоліків гетьманського уряду та перспективи його співпраці з Центральними державами. Підкреслюючи ігнорування народним волевиявленням при виборі гетьмана, автори записки відзначили, що всі громадські установи часів Центральної Ради будуть існувати й надалі — до примусового їх усунення новою владою (позачергове засідання Конотопського повітового земства 12 травня підтвердило цю позицію)¹⁸. При характерній проголошенні Грамотою гетьмана аграрних перетворень, орієнтованих на задоволення інтересів заможних верств населення, конотопські урядовці відзначили рішучість селянства захистити результати земельної реформи Ц. Ради (зрівняльний поділ землі) — аж до знищення поміщицьких посівів, що загрожувало б голодом всій Україні та поставило б під сумнів виконання торгівельних зобов'язань перед Німеччиною¹⁹.

Таким чином, національно свідомі представники української місцевої адміністрації, не бажаючи поступитися своїми переконаннями при реалізації непопулярних серед населення заходів уряду гетьмана, неприхильно поставилися до державного перевороту і взяли активну участь у розгортанні опозиційного руху, який з часом набув розмірів справжньої повстанської війни.

⁷ Гарчева Л. П. Місцеві органи державної влади УНР (листопад 1917 — квітень 1918 рр.) // «80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне». Доповіді і повідомлення на всеукраїнській науковій конференції 14-16 листопада 1997 р. — Сімферополь, 1997. — С. 24.

⁸ Нова Рада — 1918. — 26 квітня.

⁹ ЦДАК України, ф. 419, Прокурор Одеської Судової Палати, оп. 1, спр. 7361, арк. 1.

¹⁰ Там само, арк. 1.

¹¹ Там само, арк. 1 зв.

¹² Там само, ф. 419, оп. 1, спр. 7361, арк. 21 зв., 10; спр. 7366, арк. 1-2, спр. 7328, арк. 2.

¹³ Там само, ф. 419, оп. 1, спр. 7366, арк. 17.

⁸ Там само, арк. 25 зв.-26.

⁹ Там само, ф. 419, оп. 1, спр. 7361, арк. 9; арк. 21 зв.-22.

¹⁰ Там само, ф. 317, Прокурор Київської Судової Палати, оп. 2, спр. 49, арк. 3.

¹¹ Там само, ф. 317, оп. 2, спр. 71, арк. 4, 6.

¹² Нова Рада — 1918. — 17 травня.

¹³ ЦДАК України, ф. 317, оп. 2, спр. 31, арк. 1, 2, 6.

¹⁴ Там само, арк. 2-3.

¹⁵ Там само, ф. 419, оп. 3, спр. 403, арк. 68.